

**Kitab-ı Mukaddes'in Batı Dil, Edebiyat, Kültür, Düşünce ve
Medeniyet Tasavvuruna Etkisi**

Yazar: Northrop Frye
İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, 358 sayfa

Melek DEMİRDÖĞEN*

Northrop Frye'nin *Büyük Şifre -Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı-* adlı eseri¹, Kitab-ı Mukaddes'in; Batı dil, edebiyat, kültür, düşünce ve medeniyet tasavvurunu XVIII. yüzyıla kadar etkilediği ve hala da etkilemeye devam ettiğini imge, sembol ve arketipleriyle ortaya koyan bir eserdir. Yazıldığı dönemden itibaren, edebiyat eleştirisinin sistematüğini ve prensiplerini kutsal bir metin olan Kitab-ı Mukaddes'e uygulamasıyla büyük ses getiren *Büyük Şifre*, Kitab-ı Mukaddes'i mitolojik bir yapı olarak ele alır. Toplumların ise bu mitolojinin içinde yaşadıklarını, bu yönüyle de Kitab-ı Mukaddes'in Batı kültür ve medeniyet tasavvurunu doğrudan etkilediği ve etkilemeye de devam ettiği tezini savunur. Yazar, Batı Edebiyatı'nda, ilk olarak Milton ve Blake'in şiirlerinden bugüne kadar yazılmış pek çok eserin bilinçli olarak Kitab-ı Mukaddes'in sembol yapısına sahip olduğunu ortaya koyar.

Frye'a göre Kitab-ı Mukaddes, eleştirel ve geleneksel olmak üzere iki farklı şekilde okunabilir. Eleştirel okuma, yazarın bu eserinde de yapmaya çalıştığı gibi tarihsel ve kültürel arka planını ortaya çıkaran bir okumadır. Geleneksel okuma ise kilise ve ilahiyatçıların otoritesine dayanan okumadır. İyi bir eleştirel okuma için öncelikle Kitab-ı Mukaddes'in dilbilimsel analizi yapılmalıdır. Yazar *Büyük Şifre* ve onun devamı niteliğindeki *Kudretli Kelimeler* adlı eserlerinde bu analizi yapmaya çalışır.

* Doktora Öğrencisi, KSÜ İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ABD.
e-posta: demirdogenmelek@gmail.com ORCID: 0000-0003-2393-6816

Atıf/Cite as: Demirdöğen, Melek . "Kitab-ı Mukaddes'in Batı Dil, Edebiyat, Kültür, Düşünce ve Medeniyet Tasavvuruna Etkisi". *Dini Araştırmalar* 25 / 62 (Haziran 2022): 355-358 .

1 Northrop Frye. *Büyük Şifre -Kitab-ı Mukaddes ve Batı Edebiyatı-*. Çev. Selma Ayşegül Baş. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, 358 s.

Büyük Şifre her biri dört başlıktan oluşan, Kelimelerin Düzeni ve Tiple-
rin Düzeni başlıklı iki bölümden oluşmaktadır. Dil, Mit, Metafor ve Tipolo-
ji başlıklarından oluşan ilk bölümde yazar, Kitab-ı Mukaddes'in dilbilimsel
özelliklerini tespit etmeye çalışır. Nitekim bu bölümde ortaya konan dilsel ve
metaforik özellikler ikinci bölümde sunulan örneklere kaynaklık edecektir.
Dil başlığı altında Frye, Yeni Ahit'in dilinin Grekçe olmasından kaynaklanan,
Hristiyanlık için din dilinin daima tercümeyle dayanmasının problemlerini ele
alır. Yazara göre "tercüme ne kadar iyi olursa olsun, en iyi ikinci iyiye razı
olmaktır". Tercümeyle dayalı din diline sahip olmanın problemlerini şu ör-
nekle somutlaştırır: Hz. İsa "Yel istediği yere eser... Ruhtan doğan herkes te
böyledir" (Yuhanna, 3:8). Ruh, Hristiyan doktrininde Kutsal Ruh ile anlamdaş
Tanrı'dır. Yel ise Kutsal Ruh'un somut bir tasviridir. Fakat Grekçe metinlerde
"pneuma" (ruh) kelimesi hem yel, hem ruh için kullanılır. Dolayısıyla metoni-
mik tercüme "Yel istediği yere eser... Yelden doğan herkes böyledir" şeklinde
rahatsız edici bir anlam kazanmaktadır. Dil ile birlikte düşüncenin de olaya
derinden müdahil olduğunu gösteren bu örnekte, kelime tasvir edilen objenin
yerine kullanılmıştır.

Dil II Retorik başlığı altında Frye, Kitab-ı Mukaddes'in müellifi kimdir?
sorusuna cesurca cevaplar arar. Kitab-ı Mukaddes; hiciv, vecize, atasözü, halk
hikâyeleri gibi pek çok formun yer aldığı bir mozaiktir. Dolayısıyla tüm bu
formlar tek bir zihin tarafından teşkil edilemez. Frye bu sorgulamadan sonra,
Kitab-ı Mukaddes için "*editörlerinin sayısı çok*" şeklinde çarpıcı bir ifade
kullanır. Nitekim Kitab-ı Mukaddes'in bütünlüğü içerisinde orijinal olanla
tahrip edilmiş olanı ayırt etmek ise beyhude bir çabadır.

Kitab-ı Mukaddes pek çok açıdan Batı Edebiyatı'na ve kültürüne nü-
fuz etmiş bir kitaptır. *Mit* başlıklı ikinci bölümde Frye, Kitab-ı Mukaddes'in
mitsel hikâyelerinin Batı edebiyatı ve kültüründeki izlerini sürer. Kitab-ı
Mukaddes'te İbrahim'in oğlunu kurban etmesi şeklinde yer alan kurban miti,
Hristiyan Kilise Takviminde, Fısıh Bayramı'nda kuzular kurban edilirken
oğulların kurtarılmasına karşılık gelen bir anlam taşıdığını ifade eder. Kitab-ı
Mukaddes, Kilise Takvimi ve Dante'nin 14. yy.'da kaleme aldığı, İlahi Ko-
madya adlı üçlemesinden biri olan Araf'ta yer alan mitolojik unsurlar arasın-
daki paralellikleri ise şu şekilde özetler:

<i>Eski Ahit</i>	<i>Yeni Ahit</i>	<i>Dante (Araf)</i>	<i>Kilise Takvimi</i>
1) <i>Arz-ı Mevud</i>	<i>Yeniden Diriliş</i>	<i>Eden</i>	<i>Paskalya</i>
2) <i>Çölde Gezinti</i>	<i>Çölde Gezinti</i>	<i>Araf</i>	<i>Lent</i>
3) <i>Kızıl Deniz</i>	<i>Vaftiz Edilme</i>	<i>Deniz</i>	<i>Kül Çarşambası</i>

Görüldüğü gibi Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bazı mitsel hikâyeler ile Batı Edebiyatı ve dini takvim arasında paralellikler mevcuttur. Firavun'un kızının bebek Musa'yı bulması (kahramanın gizemli doğuşu) hikâyesi Yunan efsanesindeki Perseus'un hikâyesi ile benzerlikler gösterir: Perseus, Zeus'un oğludur. Büyük babası Akresius tarafından annesi Danae ile birlikte tahtadan bir sandığa kilitlenerek denize bırakılır. Kralın erkek kardeşi Diktys tarafından bulunan Perseus, kralın sarayında büyütülür. Aynı hikâyeye Eiripidius, *İon* oyununda; yakında dönemde Tom Jones ve Oliver Twist romanlarında benzer bir şekilde hala batı edebiyatında kullanılagelen önemli bir mittir.

Kelimelerin Düzeni-Mit başlığı altında Northrpo Frye, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan mitlerin tarihi mi kurgu mu olduğu sorusunu sorar. Kitab-ı Mukaddes'te tarihi olan bir şey varsa, onun olması tarihi gerçekliğinden değil başka sebeplerdendir. Bu mitlerde doğru(gerçek) olan, yazarın doğru olmasını istediği şeydir. Bu yönüyle "*Kitab-ı Mukaddes, partizandır*". Tarihi gerçekliği ise didaktik ve manipüle edilmiş bir tarihtir. Frye'e göre Homeros ve Gılgamış mitlerini şiirsel okuduğumuz gibi Kitab-ı Mukaddes'te bulunan mitleri de şiirsel olarak okumalıyız. Çünkü tarih, doğru ve yanlış gibi kesin yargılar ister. Şiirde ise kesin yargı olmaz. Evrensel olanı ifade eder. Spesifik bir durumu değil, durumun önemini açıklar. Dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes'te bulunan mitlerin, edebiyata bağlayan hikâye yapısı ve toplum için mesaj içeren sosyal fonksiyonu olmak üzere iki fonksiyonu vardır. Batı düşüncesi ise sosyal ve siyasi fonksiyonu ile ilgilenmeli ve bunun yöntemlerini aramalıdır.

Frye, metaforların ancak metaforik dil yapısı ile anlaşılabilirliği görüşündedir. Nitekim Kitab-ı Mukaddes'in metaforik dil yapısı içerisinde, ekmek ve şarap hakikatte beden ve kan (İsa'nın çarmıha gerilmesinin başlangıcı olarak İsa'nın bedeni) metaforudur. Kitab-ı Mukaddes'te cennet metaforu -ağaçlar ve sulardan oluşan vadi- edebiyatta ideal yerleşim yeridir. Çiftçi Kabil ve çoban Habil, İsrail'in çobanlığa dair yaşam evresini idealize eden birer metafordur. Habil'in kurbanı ise Yahudi fısıh bayramı modelidir. Hristiyan gelekte ise Habil'in kurbanı fısıh kuzusu ile özdeşleşen insan kurbanı İsa'dır. Habil'in katledilmesi İsa'nın katlinin bir başka modelidir. "İyi bir çobanın göz kulak olduğu yerde koyunlar gönül rahatlığı ile otlayabilir" cümlesini, dini bir ilahide duyduğunuzda, çoban metaforunun İsa, koyun metaforunun ise Hristiyanlar olduğunu anlayabilirsiniz. Yani koyun ve çoban alegorik bir anlam kazanmıştır.

Tipoloji başlığı altında Frye, Eski Ahit ve Yeni Ahit ilişkisi üzerinden Batı kültür ve medeniyetine sirayet eden Kitab-ı Mukaddes etkisine ışık tutar. Ti-

polojiyi zamansallık ve nedensellik olarak iki kısımda ele alır. Âdem, İsa'nın tyosudur. Zamansal tipoloji Adem'in yaratılışının önce olması, nedensel tipoloji ise yaratılışlarındaki benzerliktir. Yazara göre Hristiyan vaftizi, Nuh tufanından insanlığın kurtuluşunun antytyposu yani karşıt modelidir. Frye'e göre tipolojik okuma Kitab-ı Mukaddes'i doğru okumadır. İsrailoğulları'nın altın bir buzağı yaparak ona tapmaları sonraki dönemde Kuzey İsrail krallığından ayrılmış bir mezhebin modelidir. Onlar da altın buzağıya tapan bir kült oluşturmuşlardı. Frye'e göre Kitab-ı Mukaddes'te yer alan yaratılış mitinde, insan tabiattan yabancılaşmasının neticesinde bir düşüş yaşamıştır (ölümsüzlüğü kaybedip, dünyaya düşüşü). Aynı şekilde Milton, Yitik Cennet(10)'te insanın düşüşünün tabiata yabancılaşmasının neticesi olduğunu ispatlamaya çalışır. John Milton için eğitim de Adem'in düşüşünü tamir etmek için Tanrı'nın hakiki bilgisini yeniden kazanma çabasıdır.

Northrop Frye'in en çarpıcı iddialarından biri de Kitab-ı Mukaddes'in şeriat tipolojisinin Amerikan bilincini oluşturduğudur. Frye'a göre Amerikalıların anayasal düzene vahiy eseriymiş gibi saygı göstermesi, Eski Ahit'in kanunları ile yaratılmış bir topluluk olan İsrail devleti ile paralellik gösterir. Batı Edebiyatında, Eflatun'un *Sokrat'ın Savunması* adlı eserinde, Kitab-ı Mukaddes'in peygamberî temelleri mevcuttur. Esasen Sokrat; Atinalı gençlere sevgi, cesaret, adalet hakkında toplumun klişeleşmiş fikirlerini bozma cesareti veren bir peygamber tipolojisidir. Sokrat'ın Savunması ve Phadion'da kendini suçlayan kişilerin aptallığına karşı taviz vermeyen ve bunun karşılığında şehadeti kucaklayan İsa tipolojisidir. Frye'a göre Kitab-ı Mukaddes'i imge, sembol ve arketipleriyle okumak gereklidir. Bu nedenle Kitab-ı Mukaddes'i ilahiyatçılar değil, edebiyatçılar okutmalı ve incelemelidir. Bu yönüyle yazarın çalışması Hristiyanlık düşüncesi ve tasavvuruna getirilmiş çağdaş bir yorumdur.

Sonuç olarak Northrop Frye'in *Büyük Şifre* isimli eseri, Batı dil ve düşüncesi geleneği ile Kitab-ı Mukaddes arasındaki ilişkiyi edebiyat eleştirisi sistematığı çerçevesinde ortaya koyan bir eserdir. Kitab-ı Mukaddes'i bir tür mitolojik yapı olarak değerlendirerek ona yeni bir yorum getirir. Bu yönüyle yazar, Batı geleneği içerisinde Kitab-ı Mukaddes'in kritik bir işlev gördüğünü ortaya koyarken aslında dil, edebiyat, kültür ve medeniyet ile din arasındaki yakın ilişkiye de ışık tutar. *Büyük Şifre*; Edebiyat, Edebiyat Teorisi, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi gibi pek çok sahada yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek önemli bir eser durumundadır.